

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE RUSYA'NIN DIŞ POLİTİKASI'NDA AVRASYA BİRLİĞİ PROJESİ

Malika MUNASİPOVA*
Kanat YDYRYS*

Özet

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana dünya çapında gerçekleşmekte olan değişikliklerin tam boyutu yavaş yavaş berraklaşmaktadır. En önemli uluslararası vakıa, ortada bir bölgeselleşme bağlamında blokların sürecinin yaşanmakta olmasıdır. Bu kapsamda modern dünya globalleşmeden yeni bölgesel aktörlerin söz sahibi oldukları bölgeselleşme sürecine adım atmaktadır. Öte yandan, uluslararası yaşam öznelerinin kendi ulusal çıkarlarının önceliğine dayalı dünya düzeninin kendi modellerine göre uygulanması ve sağlanmasına yönelik siyasi faaliyetleri yoğunlaşmıştır. Bu, doğal ve diğer kaynakların elde edilmesi için aralarındaki mücadeleyi derinleştirmekte, yeni çatışma merkezlerinin ortaya çıkmasına yol açmakta ve çeşitli yoğunluk ve büyüklükteki çatışmaları şiddetlendirmektedir. Bu kapsamda hegemonik güç olma isteğinden vazgeçmeyen Rusya Federasyonu (RF) yakın çevre ülkeleri üzerindeki etki alanını kaybetmemek amacıyla, bu ülkelerle olabildiğince yakın ve dostane ilişki kurmayı amaçlayarak, Avrasya Birliği projesi üzerinden eski sovyet ülkelerini yeniden Moskova merkezli yapılandırma gayretlerini sergilemeye başlamıştır. Ancak Rusya'nın bu projeyi uygulamada birçok zorluklarla yüz yüze geldiğini ve Ukrayna krizi bunun bariz örneğini teşkil ettiğine tanık olmaktadır.

Anahtar kelimeler: Avrasya Birliği, Rusya, Ukrayna krizi, yakın çevre, dış politika, güvenlik.

Abstract

Since the end of the Cold War, the exact size of the changes that are taking place around the world are gradually clear. The most important international fact, is the strengthening of blocks system which takes place in the context of a regionalization process. In this context the modern world stepping from globalisation into regionalization process where regional actors have a say. On the other hand, political activities focused on the implementation of world order based on the priority of their own national interests have been intensified. The struggle between states in order to obtain natural and other resources have intensified and leads to to the emergence of new centers of conflict and conflict in various densities and sizes. In this context,

* Dr., Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, malika.munasipova@iktu.kz

* Doktora öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler ABD, kanat.88@hotmail.com

the Russian Federation which do not give up from the desire to become the hegemonic power and to domain on the nearest neighboring countries, aiming to establish close and friendly relations with these countries and forming the Eurasian Union of former Soviet countries via the project was re-started to display configuration efforts based in Moscow. However, Russia faced with many challenges in the process of Eurasian Union formation and Ukraine crisis constitutes a blatant example.

Keywords: Eurasian Union, Russia, Ukraine crises, near abroad, foreign policy, security.

Post sovyet alanında etkisini kaybetmek istemeyen Rusya, yakın çevre ülkeleri ile yakın ve dostane ilişki kurmayı amaçlamaktadır. Rusya ile yakın çevre olarak adlandırılan ülkeler arasındaki ilişkiler iki yönde gelişmektedir. Bunlar Rusya ile cumhuriyetler arasındaki ikili ilişkiler ve bölgesel örgütler bünyesinde gerçekleşmekte olan münasebetlerdir. İyi komşuluk, dostluk ve işbirliği anlaşmaları çerçevesinde ikili ve grup birlikler kurmaktadır, bu örgüt ve birliklerin oluşması için gerekli altyapı mevcuttur:

- ilk önce, bölge Rusya'nın sınırına yakın bulunmaktadır.
- ikinci olarak – RF ve bölge ülkelerinin ortak tarihsel gelişimi ile yanısıra mevcut sosyal ve siyasi süreçlerin benzerliği vardır.
- üçüncü olarak ise, eski Sovyetler Birliği'nin birleşik ekonomik sisteminin unsuru olarak Rusya ve yakın çevre ülkelerinin yakın ekonomik ilişkileri muhafaza edilmektedir.
- dördüncü olarak, bu topraklarda büyük Rus topluluğu (nüfusu) yaşamaktadır ve Rusya bu topluluğu gerekçe göstererek, her zaman bölgeye müdahale etme kozunu elinde tutmaktadır.
- nihayet, beşinci olarak, Rusya büyük güç olarak zengin doğal kaynakları ile muazzam topraklarına ve entelektüel potansiyele sahiptir. Bununla birlikte güçlü askeri-stratejik potansiyeli ve devlet gelenekleri ile post-Sovyet alanında istikrarlı ve etkin bölgesel güvenlik sisteminin oluşturulmasına hayati ilgilenmektedir.

Kısacası Rusya'da yönetimin başına Vladimir Putin'in gelişiyle dış politikada ciddi değişiklikler yapıldığını, post sovyet coğrafyasında yeni entegrasyon hareketleri güçlendirmeye önem verildiğini, Rusya'nın Avrasya bölgesinde daha etkin jeostratejik oyuncu olarak kendisini toparlamaya çalıştığını, Avrasyacılığın teorik fikirlerini dış politikaya taşıdığını gözlemlemekteyiz.

Avrasya Birliği Projesi'nin Temellerini Oluşturan Teorik Çerçeve

Avrasyacı yaklaşımın düşünce dünyasına XX. yüzyılın başında girdiğini söylemek mümkündür. Avrasyacı düşüncenin ortaya çıkmasının en büyük sebebi Rusya İmparatorluğu üzerine yapılan İmparatorluğun Batılı mı yoksa Doğulu mu olduğu tartışmalarıdır (Dugin, 1997: 75). Avrasyacılık, çeşitli bilim dalları ile ilgilenilmesi ve bu bilim dallarında yapılan çalışmaların disip-

linler arası bir yapıya kavuşturulması sonucu Avrasya coğrafyası üzerine odaklanan analizlerle birlikte ortaya çıkan bir düşünce tarzıdır. Bu analizler yapılırken Batı Avrupa ile Rusya İmparatorluğu arasındaki farklar karşılaştırılmalı bir şekilde ortaya konulmuştur. Avrasyacı düşüncenin bilimsel ve entelektüel bir yapıya kavuşturulması için yapılan çalışmalar XX. yüzyılın başında ortaya çıkmasına karşın, SSCB'nin döneminde resmi politikaya aykırı olarak görüldüğünden dolayı pek fazla tartışılmamıştır (Dugin, 1997: 75). SSCB'nin dağılmasından sonra eski SSCB coğrafyasında tekrar kültürel, ekonomik ve politik bir yaklaşım olarak gündeme gelen Avrasyacı düşünce, küresel, siyasal ve ekonomik yapı içerisinde diğer bir deyimle uluslararası ilişkiler sistemi içerisinde jeopolitik bir yaklaşım tarzına dönüşmekte ve özellikle Rusya'da dış politikanın belirlenmesinde bir düşünce tarzı ve toplumsal kimlik olarak etkili olmaktadır.

Avrasya Birliği projesini teorik anlamda temellerini oluşturan akademisyen ve yazarlar, SSCB kurulduktan sonra komünizm rejimiyle ters düşmelerinden dolayı çalışmalarını bu ülke toprakları dışında sürdürmek zorunda kalan aydınlardır. Dolayısıyla Avrasya Birliği projesinin kökeni 1917 sosyalist devrimi neticesinde ülkeden kaçan entelektüel Rus göçmenler tarafından oluşturulan ideolojik, toplumsal, politik bir harekete dayanmaktadır. Nikolay Trubetskoy, Peter Savitski, Georgyi Vernadski'yi Avrasya Birliği projesinin temellerini oluşturan teorisyenler olarak kabul edebiliriz (Nartov, 2002: 110). Her üçlüsü Rusya'nın dünya üzerinde özel bir coğrafya ve kültürel alan olduğunu ve bunun Avrasya olarak adlandırıldığını savunmuşlardır. Bu değerlendirme yapılırken Batı ile Rusya, yani diğer adıyla Avrasya değerlerinin farklılığı sürekli olarak vurgulanmıştır. Bu farklılık dile getirilirken özellikle kültürel yapının, ulus anlayışının ve devlet örgütlenmesinin Batı değerlerinden farklılığına dikkat çekilmiştir (Nartov, 2002: 112). Bundan dolayı Avrasyacılığın temelinde Batı'nın Rusya'yı anlamasının mümkün olmadığı inancı yatmaktadır. Örneğin Vernadski, Rusya imparatorluğunun varlığının temelinde Moğol ve Tatar uygarlıklarının kültürel ve devlet yönetim biçimlerinin olduğunu belirtirken, Rusya'nın varlığını Tatar-Moğol imparatorluklarının tarih içinde Avrasya'da hâkim olmasına bağlamıştır. Vernadski'ye göre Avrasya kültür bölgesinin temelinde Rus-Slav kültürü değil, daha genel ve kapsayıcı olan Avrasya kültürü vardır. Vernadski tarihsel süreç içerisinde devletin Rusya ulusunu yarattığını, bunun özel bir dünyada tarihsel-kültürel bir organizma oluşturduğunu belirtirken, bu özel dünyada Slavlar'la birlikte Türk, Moğol ve Fin uluslarının var olduğunu vurgulamıştır. Vernadski bu değerlendirmesini daha ileriye götürerek Ortodoks Ruslar için Katolik dünyasının tehdit oluşturduğunu ve Rus Ortodoksların sürekli Katolik tehdidiyle karşılaştığını, fakat Moğol-Tatar hâkimiyetinin hüküm sürdüğü dönemlerde Rus Ortodoksluğu'nun toleranslı bir yönetim altında yaşadığını belirterek Avrasya nosyonunu ön plana çıkarmıştır (Gadjiev, 2001: 26).

Sovyetler Birliği döneminde bile Avrasyacılık anlayışının tamamen ortadan kalkmadığını ve örneğin Sovyet düşünürlerinden Tatar kökenli Lev Gumilyov'un Avrasyacılık düşüncesine önemli katkıların bulunduğunu tespit etmekteyiz. Jeopolitik teorisyenlere göre Gumilyov klâsik ile günümüz Avrasyacılık arasındaki bağı sağlayan bilim adamıdır. Bu kapsamda Gumilov'un Avrasyacılık ekolüne en büyük katkısı "Süper etnos" fikrinde saklıdır. Gumilyov "Süper etnos" olarak tanımladığı Slav, Türk ve Moğol halklarının birleşiminden oluşan Avrasya'da, İngiliz ve Fransız'lara göre Türk ve Moğol halklarının Rusya'nın daha yakın dostları olduğunu savunmuştur. Gumilyov Avrupa merkezçiliğine karşı çıkmakta ve her Avrupalının hayallerini diğer kültürleri ortadan kaldırarak kendi kültürünü evrensel kılma olduğunu iddia etmiştir (Gumilyov, 1993: 15). Gumilyov Rusya'nın Batı ile ittifak yerine Avrasya Birliği'ni tercih etmesi gerektiğini savunarak, söz konusu birliğin geleneksel olarak Katolik Avrupa'ya, Müslüman Güney'e ve Çin'e karşı olması gerektiğine dair fikri geliştirmiştir (Gumilyov, 1993: 107).

Günümüz Avrasyacıları klâsik düşünürlerin felsefesine sadık kalarak, Rusya'nın özgün bir kimlik ve jeopolitik konuma sahip olduğunu savunurlar. ABD hegemonyasına karşıt tavır takınarak, uluslararası sistemin çok kutuplu modele göre yapılanmasını savunurlar ve Rusya'nın öncelik vermesi gereken bölgelerin başında post sovyet alanı, yani yakın çevresi olması gerektiğini vurgularlar. Günümüz Avrasyacı'ları anti-mondialist düşünürlerdir ve mondializm ile Atlantikçiliğe karşı geniş destek bulma çabasındadırlar. Bu desteği daha çok yakın çevresindeki Ruslar'ın yoğunlukta yaşadığı ülkelerden ve Orta Doğu ile Orta Asya'daki ülkelerden sağlamaya çalışmaktadırlar. Bu anlayışa göre, Avrasyacılar Müslüman ülkelerin hepsini anti-mondialist kefene koymaktadır ve onları Batı yanlısı-karşıtı diye gruplandırmamaktadırlar. ABD ise, tüm bu ülkeleri mondialist bir ittifak çerçevesinde toplamaya çalışmaktadır. Böylece Yeni Avrasyacılar'ın tezine göre Rusya dış politika önceliğini post sovyet coğrafi alanı üzerine yoğunlaştırmalıdır, Rusya büyük devlet gücüne doğru ilerlemelidir ve böyle bir güce yakışır şekilde hareket etmelidir (Dugin, 2003: 239).

Vladimir Putin yönetimin 1999'dan 11 Eylül 2001'e kadarki dönemde dış politikasında Avrasyacı yaklaşımın ciddi bir ağırlık noktası olduğu görülmektedir. Ancak, 11 Eylül'den sonra belli alanlarda ABD ile işbirliği sürecine giren Putin yönetimin bu retorikğin önemli ölçüde geri plana ittiği veya en azından sık-sık kullanmamaya dikkat ettiği görülmüştür. Fakat Rusya'daki Yeni Avrasyacı entelektüeller tek kutuplu dünya, ABD hegemonyasına karşıtlık benzeri unsurlara sıkça yer verdiği görülmektedir (Gadjiev, 2001: 32).

Kısacası, Dugin'in felsefesiyle beslenen Neo-Avrasyacı jeopolitiği Rus dış politikasının genel saiklerini idrak etmek açısından çok önemli bilgiler sunuyor. Dugin, Rusya adına dile getirdiği Neo-Avrasyacı kaygılar, Doğu Avrupa, Kafkaslar, Orta Asya ve Orta Doğu'nun temel meseleleri üzerinde ABD-Rusya ayrılığının kökenleri hakkında bizleri daha bütüncül düşünme-

ye yöneliyor. Uluslar-üstü bir çıkar ilişkisi yapısıyla, List'çi bir karma ekonominin kendine yeter büyük alanlar prensibince inşa edilen Yeni Avrasya imparatorluğunda Rusya'ya, Dugin tarafından eşitler arasında birincil bir önem atfediliyor. Kendi içinde bazı tutarlıkları olan böyle bir model öte yandan, Sovyetler Birliği'nde "Brejnev Doktrini'nin" öngördüğü Komünist Blok'un tam bir entegrasyon fikrini, günümüz Rusya'sı için Avrasya ölçeğinde istemektedir. Bu yönüyle Amerikan patentli küreselleşmenin karşısında, Rus-menşeli bir Avrasyacı realpolitik türdeşlik talep ediliyor.

Böylece Avrasyacılık arayışları SSCB'nin yıkılmasıyla birlikte yeniden gündeme gelmeye başladı ve sosyalist birliğin parçalandığı bu yeni dönemde RF devletini kurtaracak yeni bir ideoloji yaratıldı: Neo-Avrasyacılık. Neo-Avrasyacı bir döneme girildiği bu son 9-10 yıllık süre içerisinde Moskova'nın iç ve dış politikalarında meydana gelen bütün radikal gelişmelere Neo-Avrasyacı kesimin etkisini yadsımamak gerekir. Özellikle son dönemde başta Kafkaslarda olmak üzere, şimdi Moskova'nın arka bahçesini oluşturan post sovyet bölgede meydana gelen bütün gelişmeler Atlantikçi-Avrasyacı, kıta-okyanus çatışması formülüyle açıklanabilecek olaylar olarak karşımızda durmaktadır.

Yeni Avrasyacılığı, tam anlamıyla bir sağ düşünce veya sol düşünce tarzı olarak algılamak doğru değildir. Avrasyacılığı manevi değerleri de ön plana çıkaran ve büyük Avrasya coğrafyasında Ortodoks Hıristiyanlığının, İslam'ın ve Şaman kültürünün bir diyalogu ve işbirliği olarak tanımlayabiliriz. Avrasya derinliğinde bir ekonomik ve siyasi birliğin oluşması için sosyal yanı güçlü ve sol düşüncenin Avrasya toplumunun değerleri ile birleşmesiyle bir entegre yapı oluşturulabilir. Bu noktada Kıta Avrupa'sı, Türkiye, İran, Çin ve Latin Amerika küresel anlamda Avrasyacılığın değer kazanması için önemli Rimland alanları olarak görülmektedirler.

Kısacası iki kutuplu dünya düzeninin dağılmasından sonra Avrasyacılık anlayışı adım-adım Rusya'nın dış politikasını etkilemeye başlamıştır. Özellikle 1993 yılında kabul edilen yakın çevre ya da yakın yurtdışı doktriniyle Avrasyacılık dış politikasının temelleri atılmıştır (Özdağ, 1996: 173), 1996 yılında Primakov doktrini ve 2000 yılından bu yana süregelen dış politika alanındaki Putin doktrini ile Avrasyacılık anlayışı ve dünya görüşünü dış politikayı şekillendirmeye devam etmektedir. Nitekim Avrasya Birliği projesi bunun bariz örneğini teşkil etmektedir.

Avrasya Birliği Projesi'nin Oluşumu ve Evrimi

Avrasya Birliği Projesi'nin oluşumuna giden yolu iki temel aşamaya ayırarak inceleyebiliriz. Bunların biri 1995-2000 yıllarını kapsarken, diğeri ise 2000 yıldan günümüze kadar süreyi içermektedir (Amirbek, 2013: 984). BDT çerçevesinde bir entegrasyon sürecinin sürekli sekteye uğraması, Rusya'nın yakın çevresini bağımlı tutmak için daha farklı ve dar bölgesel örgütlenmelerin kurulmasına öncülük etmesine neden olmuştur. Rusya Federasyonu öncülüğünde gerçekleştirilen bu proje "Avrasya Ekonomik Topluluğu"

(AET) ile ekonomik, "Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü" (KGAÖ) ile de askeri boyutta uluslararası ilişkiler sistemi içerisinde pratik anlamda kendisine yer bulmaktadır.

2000 yılına kadar Rusya ciddi anlamda entegrasyona yönelik aktif girişimlerde bulunmasa da, Türk dünyası devletlerinin bağımsızlığını güçlendirmeye dayalı dış politikasının önünü kesmiştir ve 1990'lı yıllarda Rusya'nın önderliğinde kurulan ham entegrasyon girişimleri bir ölçüde etekemiğe büründürmeye çalışmıştır (Amirbek, 2013: 987). Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte post sovyet alanındaki Rusya'nın önderliğindeki entegrasyon girişimleri kurumsallaşmaya başlamıştır (Erol ve Amirbek, 2014: 169).

Putin iktidarının ilk yıllarında entegrasyon konusunda pek aceleci davranmayarak, daha sağlam zemine oturtmak için yaptığı ilk eyleminin Yeltsin dönemindeki entegrasyon hareketlerini kurumsallaştırmak olduğunu gözlemledik. Bu doğrultuda Rusya liderinin inisiyatifiyle 10 Ekim 2000 tarihinde Avrasya Ekonomik Topluluğun kurulmasına dair anlaşma imzalandı ve topluluk 30 Mayıs 2001 yılında resmen yürürlüğe girdi. Özbekistan 25 Ocak 2006 tarihinde topluluğa dahil olmayı içeren protokole imza attıysa da, 12 Kasım 2008 yılında üyeliğini resmen durdurdu. 9 Aralık 2010 tarihinde Rusya, Kazakistan ve Beyaz Rusya tarafından 17 önemli anlaşma imzalandı ve Tek Ekonomik Alan'ın kurulmasına dair karara varıldı. Diğer taraftan 1 Temmuz 2011 tarihinde üç devlet kendi aralarında gümrük vergilerini ortadan kaldıran Gümrük Birliği'ni resmen hayata geçirdi. 18 Kasım 2011 tarihinde ise Moskova'da entegrasyon hareketleri ilerleten üç önemli anlaşmaya daha imza atıldı:

- Avrasya ekonomik entegrasyon hakkında deklarasyonu;
- Avrasya ekonomik komisyonu hakkında anlaşma;
- Avrasya ekonomik komisyonunun çalışması hakkında anlaşmadır.

Deklarasyonda her üç devletin 1 Ocak 2012 tarihinde Gümrük birliği çerçevesinde Tek Ekonomik Alan'ı oluşturacakları karara bağlanmıştı ve nihai amaç 1 Ocak 2015 tarihinde Avrasya Birliği'nin oluşumudur. Görüldüğü gibi, 2000 yılından bu yana Rusya'nın oluşturmaya çalıştığı entegrasyon hareketlerinin temel amacı SSCB'nin dağılımıyla birlikte kaybettiği coğrafi nüfuz alanını geri toplamak olduğu görülür.

Rusya'nın post sovyet alanında Avrasya Birliği'ni uygulamaya koyması ciddi şekilde ABD önderliğindeki Batı dünyasını kaygılandırmaktadır. Rusya ve ABD arasındaki ilişkilerin gelişimini engelleyen önemli konulardan biri, soğuk savaş sonrası dönemde oluşturulmaya çalışılan dünya düzeniyle ilgili fikir ayrılıklarıdır. ABD dünyayı Batı değerlerine dayalı kendi merkezinden yöneten, yani tek kutuplu bir yapıya göre şekillendirmeye çalışırken, Rusya ise dünya politikasındaki etkisinin devam ettiği ve önemli merkezlerden biri olmayı sağlayacak çok kutuplu dünya düzeninin oluşumunu istemektedir (Primakov, 2009: 6). Yeni küresel düzene yönelik fikir ayrılığı, her iki devletin dünyanın çeşitli bölgelerinde birbirleriyle rekabet etmesini beraberinde getirmektedir, hatta Ukrayna örneğinde olduğu gibi kırmızı çizgile-

ri aşan mücadelelere sahne olabilmektedir. Yani iki kutuplu dünya düzeni yıkıldıktan sonra, ABD tüm dünyayı kendi rejimine benzer yapıyı diğer ülkelere taşımak ve soğuk savaş sonrası dönemde uluslararası politikada tüm sorunları çözen bir merkez haline gelebilmeyi hedeflerken, böyle bir merkeze boyun eğmek istemeyen BRICS örgütü çerçevesinde Rusya ile Çin ittifakının ortaya çıkmıştır.

Genel olarak Rusya'nın Avrasya Birliği projesine yönelik politikası bağlamında ABD'nin politikasını değerlendirecek olursak, her iki Avrasya'da meydana gelen olaylarda ciddi rakipler olarak ortaya çıkmaktadır. Öncelikle ABD'nin Rusya ve Çin üzerinde bir kontrol veya gözetim sistemi kurabilmesi için post sovyet ülkelerinin bu iki güçten birine kaymaması ABD açısından hayattır. Bunu sağlamanın en emin yolu ise post sovyet cumhuriyetlerinin politik, ekonomik ve hatta askeri açıdan kendine yeter bir mekanizma olarak ortaya çıkmasıdır (<http://caciaanalyst.org?q=node/5526>). Dolayısı ile post sovyet ülkelerinin bağımsızlıklarının pekiştirilmesi, ABD hedefleri açısından elzem bir konudur. Öncelikle bölgenin eski altyapı ve sistemin bir devamı olarak Rusya ekseninden kurtarılması ve alternatifler sunulması gerekmektedir. Post sovyet ülkelerinin Rusya ile olan ilişkilerini bir mecburiyet olmaktan çıkarıp bir alternatife dönüştürmek, ABD'nin çıkarlarıyla uyumlu bir hedeftir.

Post sovyet ülkeleri yetersiz savunma donanımlarıyla Rusya ve Çin'in büyük askeri güçleri arasında sıkışmış görünmektedir. ABD öncülüğünde bir savunma kuruluşu olarak NATO'nun bölge ülkeleriyle ilişkisi, savunma ve özellikle de Afganistan'daki operasyonlara destek sağlama konularında öne çıkmaktadır. Askeri açıdan bakıldığında post sovyet ülkeleri Rusya'nın, eski nüfuz sahasına değişik askeri projelerle yeniden döndüğü bir bölgedir. Rusya ve Çin'in sürükleyici ülke pozisyonunda olduğu ŞİÖ, askeri işbirliğini de vurgulayan yönüyle ABD karşısında bir blok olma potansiyeline sahiptir.

ABD, Orta Asya ülkelerinde askeri modernleşmeye ciddi kaynak ve emek ayırarak kurumsal düzeyde kalıcı ilişkiler kurmayı hedeflemektedir. Bu hedeflerin en anlamlı uygulama alanlarından birisi, ABD'nin, istekli olan post sovyet ülkelerinde ya NATO şemsiyesi altında ya da doğrudan doğruya kendisinin askeri eğitimleri üstlenmesi veya askeri modernizasyon programları geliştirmesi olabilir. Diğer taraftan ABD'nin Orta Asya'ya yönelik ikinci temel stratejik hedefi, bölgenin enerji kaynaklarına rahat bir erişim sağlamak ve bu kaynakları küresel ekonomiye kazandırmaktır (Brzezinski, 2008: 185). Öncelikle post sovyet cumhuriyetlerinde serbest pazar ekonomisi için bir istek ve bunu takiben ekonomik bir altyapı ya da yeterlilik oluşması gerekir. Bu anlamda ABD'nin hem ince güç (soft power), hem de kaba güç (hard power) kullanarak bu hedefe ilerlemeye çalıştığı dönemler olmuştur.

Avrasya Birliği'ne Olumsuz Yansıyan Ukrayna Krizi

Ukrayna büyük devletler için jeopolitik eksen mahiyetine sahip bir konumdadır. Jeopolitik eksen devletleri hassas jeopolitik konumlarına ve büyük devletlerin politikalarına göre güç ve önem kazanan devletlerdir. Bundan dolayı hem ABD hem de Rusya jeopolitik eksen konumundaki Ukrayna'yı siyasi-askeri açıdan kendi entegrasyon hareketlerine katmaya çalışmaktadırlar. Bu kapsamda Rusya'nın Ukrayna'ya karşı izlediği dış politika, Rusya'nın Avrupa'ya entegre olmak ya da eski Avrasya gücüne geri dönmek konusundaki seçimi konusunda genel bir izlenim vermektedir. Rusya Ukrayna'nın Avrupa'ya entegre olma sürecine yönelik herhangi bir siyasi-askeri engel göstermiyorsa dış politika seçimini Avrupa lehine kullandığını; eğer elindeki hertürlü olanağı Ukrayna'nın Avrupa'ya entegrasyonunu engellemek için kullanıyorsa Avrasya gücü olma lehine kullandığını varsayabiliriz. Ancak günümüzde Rusya'nın Ukrayna'ya ve genel olarak yakın çevresine yönelik izlediği dış politikası analiz edildiği zaman ikinci şıkkın daha ağır bastığını, yani Rusya'nın hâlâ hem Avrupa'da hem Asya'da (Avrasya) etkin olmaya dayalı dış politika izlediği açıkça görülmektedir (Amirbek, 2011: 2).

Rusya açısından Ukrayna'nın jeopolitik eksen olarak kabul edilmesinde temel alınan faktörler şunlardır:

- Ukrayna herşeyden önce Karadeniz'e ve oradan da sıcak denizlere çıkışı sağlayan önemli bir ülkedir.
- Ukrayna üzerinden geçen enerji nakil hatları Avrupa'da siyasi ve ekonomik etki gücü sağlayacaktır.
- Ukrayna Orta Asya devletleri açısından Batı'ya çıkış kapısıdır. Bu kapıyı kontrol edecek Rusya Orta Asya devletlerinin Batı'ya çıkış kapısının anahtarlarını da elinde tutmuş olacaktır.
- Ukrayna, Rusya ve Avrupa ülkeleri arasında hem köprü hem de tampon devlet görevi yapmaktadır. Bu açıdan Rusya'nın Avrasya gücü olarak varlığını devam ettirmeyi sağlayacak olan kilit ülkedir.

Kısacası 603,700 km.² yüzölçümü ve 45,706 milyonluk nüfusu ile Avrasya bölgesinin önemli ülkelerinden birisi olan Ukrayna Rusya için vazgeçilmez bir ülkedir.

Böylece Ukrayna - AB ve Rusya için birbirlerinin etkilerini kırmak açısından jeopolitik eksen konumundadır ki, bundan dolayı her ikisi Ukrayna'yı kendi önderliklerinde kurdukları entegrasyon hareketlerine çekmeye çalışmaktadırlar. AB Ukrayna ile "Ortaklık anlaşması" imzalayarak serbest ticaret alanı kurmayı hedeflerken, Rusya ise ülkeyi "Gümrük birliği ile Tek ekonomik alan" bünyesine dahil etmeyi dış politika önceliği saymaktadır. Eđer, AB başarı sağlarsa Rusya'nın Avrasya kimliğiyle yeniden güçlenerek kalkınmasını önleyecektir ve entegrasyon girişimlerine ciddi darbe vuracaktır (http://www.ng.ru/cis/2013-08-28/1_kiev.html), aksine Rusya hedefine ulaşırsa entegrasyon hareketleri canlanacak ve yeni düzene gebe olan dünyadaki yerini sağlamlaştıracaktır.

Rusya ve Avrupa arasında hem köprü, hem de tampon devlet konumuna düşün Ukrayna ise bir taraftan AB ile "Ortaklık anlaşması" imzalama niyetini taşıırken, diğer taraftan post sovyet alanındaki "Gümrük birliği ve Tek ekonomik alan" ile çıkarına ve isteğine uygun ilişkileri devam ettirmeyi yeğlemekteydi. Gerçi Ukrayna Rusya'ya "3+1 formülünü" teklif etmiştir. Buna göre Ukrayna Gümrük birliği ülkelerine sattığı ve onlardan ithal ettiği herbir mala özel bir fiyat uygulayacaktı, böylece tarafların ticari/ekonomik çıkarları korunacaktı. Fakat, Ukrayna'nın önerdiği bu formül Rusya tarafından kabul edilmemiştir. Fakat N. Azarov'un Moskova ziyaretiyle böyle bir düalizme dayalı dış politikayı sürdürmenin artık mümkün olmadığını, Ukrayna yöneticilerinin "dost - düşman" ayırımında bir seçime zorlandığına tanık olmaktayız. Nitekim böyle bir varsayım Rus siyasal elitinin demeçlerine dayanmaktadır ki, konu ile ilgili Başbakan yardımcısı İgor Şuvalov aynen şunları dile getirmiştir:

"Ukrayna AB ile Ortaklık anlaşması imzaladığı takdirde, Rusya ile Gümrük birliğini hayata geçirmesi mümkün olmayacaktır. Bundan dolayı tarafımızca Ukrayna'nın hem AB, hem de Gümrük birliğiyle eşit seviyede ilişkilerini devam ettirmeye yönelik görüşme isteği anlamsızdır (http://rus.ruvr.ru/2013_08_27/)".

Rusya'nın yüksek düzeyli yöneticilerinin buna benzer dile getirdikleri resmi demeçleri daha fazladır, fakat onların asıl tedirgin oldukları alan ise Ukrayna'nın kaybıyla entegrasyon sürecinin sekteye uğrayacağı (kâmil anlamda gelişemeyeceği) korkusu ve bundan dolayı Rus halkı ile entellektüel zümrenin gözünde puan kaybının yaşanacağı endişesidir.

Böyle bir olumsuz senaryonun gelişimini önlemek için Rusya yetkilileri sadece demeçleriyle değil, aynı zamanda elindeki tetikleriyle de Ukrayna'yı hizaya getirme eylemlerine başvurduklarına tanık olmaktayız. Örneğin, 29 Temmuz 2013 yılında RF'nin Rospotrebnadzor kurumu Ukrayna'nın önde gelen şekerleme fabrikası olan "Roshen'in" ürettiği malların ülkeye girişini durdurmuştur. Daha sonra, yani 14 Ağustos 2013 tarihinde RF Gümrük Bakanlığı Ukrayna'dan ithal ettiği bütün malları "risk alanına" dahil ederek, daha detaylı kontrol edilmesini ve hatta gerekirse bütün malların ülke sınırından geçmesinin engellenmesi talimatını vermişti. Yani bir anlamda Rusya Ukrayna'lı mallara ticari ablukayı uygulayarak, belki yola gelir anlayışıyla hareket etmiştir. Bu sorunlar 19 Ağustos 2013 tarihinde aşılmasına rağmen, Rusya yöneticileri Ukrayna'nın AB ile "Ortaklık anlaşmasını" imzalaması durumunda, kendi önderliğinde oluşan Gümrük birliği/Tek ekonomik alanı korumak için gerekli hertürlü tedbirleri alabileceği uyarısını ilettiler.

Genel olarak konuyu toparlayacak olursak, 29 Mayıs 2013 tarihinde yapılan "Avrasya ekonomik yüksek konseyi" toplantısında Ukrayna'ya "Gümrük birliğinde" gözlemcilik statüsü verilmiştir ve bundan böyle Ukrayna'nın post sovyet alanındaki entegrasyon hareketlerine daha etkin katılacağı varsayılmıştı. Fakat Ukrayna'nın izlemekte olduğu dış politikasının böyle bir hedefi içermediğini ve AB ile olan bağı koparmadan, hatta Avrupa

ülkeleriyle daha fazla entegrasyonu öngören bir strateji yolunda ilerlediğini gözlemlemekteyiz ki, böyle bir durum Ukrayna yetkililerinin AB ile "Ortaklık anlaşmasını" imzalamaya kararlılığını ortaya koymaktadır.

Rusya açısından ise 45,5 milyon nüfusa sahip Ukrayna'nın kaybı, bir taraftan kendi önderliğinde başlattığı entegrasyonun alt yapısına olumsuz yansiyacaktır ve diğer taraftan Avrasya gücü olarak yeniden canlanışına set çekecektir. Bundan dolayı, Rusya yetkilileri Ukrayna'nın dış politika tercihini kendi merkezli yapılandırma gayretlerinde pek başarı sağlayamadıklarını görerek, ülkenin "Ortaklık anlaşması" imzalaması durumunda stratejik müttefiklik anlaşmasını askıya alacaklarını ve bundan böyle hiçbir sorunlarını çözmeye yanaşmayacakları gibi tehditkâr demeçleri savurmaktadırlar.

Kısacası ABD ve Rusya ilişkilerinin Avrasya bazlı çıkar ayrılığından dolayı soğuk havanın devam edeceğini, hatta Ukrayna krizi ve NATO'nun Rusya sınırlarına kadar genişleyebilme potansiyelini taşıması gibi sorunlar yüzünden daha ciddi anlaşmazlıkların yaşanabileceğini öngörebiliriz.

Sonuç

Rusya 12 Şubat 2013 tarihli yeni dış politika konseptinde açıkça vurguladığı gibi yakın çevresinde üstünlüğünü sağlamaktan vazgeçmeyecektir ve bunun yolu ise başlattığı entegrasyon hareketlerine Ukrayna'yı üye yapmaktan geçmektedir. Bundan dolayı Ukrayna'sız kurulacak olan herhangi bir Avrasya entegrasyon hareketinin geleceği yoktur, en azından Avrasya'lı entegrasyon olabilme kabiliyetini yitirecektir. Putin ise üçüncü ve belki de dördüncü Başkanlık dönemlerinde ülkesini Avrasya'da bağımsız ve etkin bir güce dayalı olarak hareket edebilen bir çekim merkezine dönüştürme hedefini taşımaktadır. Rusya'nın böyle bir hedefi genel anlamda Atlantikçi bloğu, özel anlamda Batı'yı endişelendirmektedir ki, Ukrayna üzerindeki güç mücadelesi daha bitmiş değil, aksine bu bir başlangıçtır. Öyle gözükmektedir ki, ya AB ve Rusya Ukrayna bağlamında "sıfır toplamlı bir oyuna" dayalı olmayan ortak bir çözüm arayışı içene gireceklerdir ve çıkarlarını sentezleyen bir çıkış yolu bularak bu sorunu çözmeye çalışacaklardır. Bu uzun soluklu üçlü, yani AB (Almanya+Fransa)-Ukrayna-Rusya arasındaki diplomatik müzakereleri içerecektir. Ya da ülke Batı ve Doğu alanlarına parçalanma tehdidiyle yüz yüze gelerek, toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı ciddi bir sıkıntı sürecine girecektir. Ruslar'ın tavize yaşanmama ve hedefe ulaşmada gerekli her türlü yolu uygulamaktan çekinmeme gibi psikolojik yapısını gözönünde bulundurursak, Ukrayna'nın Batı ile daha fazla entegre olmaya dayalı adımları güçlendirirse, Ruslar ülkeyi parçalamaya dayalı senaryoyu devreye sokulabileceğini öngörebiliriz. Nitekim bunun böyle olma ihtimalinin yüksek olduğunu Gürcistan olaylarıyla okuyabiliriz.

KAYNAKÇA

- AMİRBEK Aidarbek (2013), *Rusya'nın Yeni Entegrasyon Anlayışında "Avrasya Birliği": Türk Dünyasına Olası Etkileri ve Öneriler*, Yeni Türkiye (Türk Dünyası Özel Sayısı), Sayı 3, Temmuz-Ağustos 2013.
- AMİRBEK Aidarbek (2006), *Halıkaralık Uyımdar Men Memleketter Odaktarı (Uluslararası Örgütler İle Devletlerarası İttifaklar)*, Jebe Yayınları, Şimkent.
- AMİRBEK Aidarbek (2011), *Rusya ve Ukrayna: stratejik boyutta ivme kazanan askeri ittifak ilişkileri*, Dünya Gündemi, Sayı 345, 24 Temmuz-31 Temmuz 2011.
- BRZEZINSKI Zbigniew (2008), *America and the World, Conversations on the Future of American Foreign Policy*, New York: Basic Books.
- DUGİN Aleksandr (1997). *Osnovi Geopolitiki (Jeopolitiğin Temelleri)*, Arkto-geya Yayınları, Moskova.
- DUGİN Aleksandr (2003). *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, çev. Vugar İvanov, Küre Yayınları, İstanbul.
- EROL Mehmet Seyfettin, AMİRBEK Aidarbek (2014), *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya'nın Dış Politikasında Yakın Çevre ve Orta Asya*, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, XIV/1, Yaz 2014.
- GADJIYEV Kamaludin (2001). *Vvedeniye v Geopolitiku (Jeopolitik Bilimine Giriş)*, Logos Yayınları, Moskova.
- GUMİLYOV Lev (1993). *Ritmı Evraziyi (Avrasya Ritimleri)*, Progress Yayınları, Moskova
- İVJENKO Tatyana, *Brussel Beryot Kiev Pod Zaşitu (Brüksel Kiev'i Koruması Altına Almaktadır)*, http://www.ng.ru/cis/2013-08-28/1_kiev.html (04.02.2015).
- NARTOV Nikolai, *Geopolitika (Jeopolitik)*, Yuniti Yayınları, Moskova.
- ÖZDAĞ Ümit (1996). *S.S.C.B.'den Rusya Federasyonu'na (1985-1993)*, Avrasya Dosyası (Rusya, Kafkasya Özel), 3 (4).
- PRİMAKOV, Evgeni (2009). *Mir bez Rossii? K çemu vedıyot politiçeskaya blizorukost (Rusya'sız dünya mı? Siyasi kısa görüşlülük nereye götürür?)* (Birinci baskı), RG Yayınları, Moskova.
- WEITZ Richards, *New U.S. Thinking on Central Asia*, <http://caciaanalyst.org?q=node/5526> (09.02.2015).